

شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

نفت و جغرافیای اقتصادی

این نفت بر اقتصاد مناطق نفت‌خیز جنوب

د سراج قاسمی

استادیاری پژوهش گروه پژوهشی مدیریت، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای جهاد دانشگاهی

یوسف لطفی

پژوهشگر گروه پژوهشی اقتصاد جهاد دانشگاهی

سهیلا اجاقی

همکار پژوهشی طرح تدوین تاریخ یکصد ساله نفت

۱۳۹۵

سرسناسه	قاسمی، ایرج، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	نفت و جغرافیای اقتصادی: اثر نفت بر اقتصاد مناطق نفت خیز جنوب/ ایرج قاسمی، یوسف لطفی، سهیلا اجاقی؛ [برای] شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب
مشخصات نشر	تهران: جهاد دانشگاهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۲۷ ص. : جدول (بخشی رنگی)
شابک	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۷۱۷۲ - ۲۳ - ۰۰
وضعیت فهرست نویسی	قیپا :
یادداشت	کتابنامه :
موضوع	نفت -- ایران -- صنعت و تجارت -- جنبه های اقتصادی -- جغرافیای سیاسی -- اوضاع اقتصادی
موضوع	Petroleum industry and trade--Economic aspects -- Iran-- petroleum--- political geography -- Economic conditions
شناسه افزوده	لطفی، یوسف
شناسه افزوده	اجاقی، سهیلا
شناسه افزوده	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی
شناسه افزوده	Institute of Humanites and Social Studies :
شناسه افزوده	شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب
شناسه افزوده	National Iranians South Oil Company.
رده بندی کنگر	۱۳۵۵ ق ۲ / ۹۲ الف / ۹۵۷۶ HD
رده بندی دیویی	۳۳۸/۲۷۲۸۰ - ۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۶۱۰۳۰۶

نفت و جغرافیای اقتصادی

اثر نفت بر اقتصاد مناطق نفت خیز جنوب

دکتر ایرج قاسمی، یوسف لطفی، سهیلا اجاقی

ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی

صفحه آرا: مریم نطقی

قیمت ۱۶۰۰۰ تومان چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ و نشر محفوظ است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان دانشگاه،

خیابان شهید وحید نظری، شماره ۴۷

تلفن: ۶۶۴۹۷۵۶۱-۲

دورنگار: ۶۶۴۹۲۱۲۹

E-mail: info@ihss.ac.ir

www.ihss.ac.ir

با نظارت کمیته مطالعات و انتشارات شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب

فهرست

.....	سخن پژوهشگاه	۹
.....	سخن نخست	۱۱
.....	فصل اول: آغاز سخن	۱۳
.....	فصل دوم: مترهای اقتصادی منطقه قبل از کشف نفت	۱۹
.....	۱-۲- ساختار اقتصادی منطقه دهه قبل از کشف نفت	۲۱
.....	۲-۲- منابع اصلی درآمد منطقه قبل از ورود نفت	۲۳
.....	۳-۲- اشتغال در منطقه قبل از ورود نفت به عنوان عاملی درآمدزا	۲۴
.....	فصل سوم: کشف نفت و آغاز اقتصاد سر در ایران	۳۷
.....	۱-۳- سرمایه‌گذاری نفتی و اقتصاد منطقه	۴۰
.....	۲-۳- کشف نفت، اشتغال و فعالیت اقتصادی	۴۱
.....	۳-۳- نفت و معیشت مردم منطقه	۴۷
.....	۴-۳- تکنولوژی مدرن و ظهور صنایع و تأسیسات وابسته	۵۰
.....	فصل چهارم: انتقال، پالایش و صدور نفت	۵۵
.....	۱-۴- افزایش تولید و صدور و اثر اقتصادی در جغرافیای منطقه	۵۹
.....	۲-۴- شیوه‌های نوین توزیع و سبک زندگی	۶۳
.....	۳-۴- صدور نفت و اهمیت درآمدهای نفتی در تحولات منطقه	۶۵
.....	۴-۴- جنگ جهانی و کاهش درآمد	۷۳
.....	۵-۴- شروع اختلافات با داری و تأثیر آن بر منطقه	۷۴
.....	فصل پنجم: نفت و اقتصاد سیاسی ایران	۷۹
.....	۱-۵- تغییرات تولید تحت تأثیر جنگ	۸۱
.....	۲-۵- تغییر سایر مؤلفه‌های اقتصادی	۸۶

- ۴-۵- تصویب قانون تحریم امتیازات..... ۱۰۴
- ۵-۵- توافقنامه گس - گلشانیان و پیلندهای آن..... ۱۰۶
- فصل ششم: اوپک و قانون نفت..... ۱۲۷
- ۶-۱- قرارداد کنسرسیوم و زمینه سازی برای تدوین قانون نفت..... ۱۲۹
- ۶-۲- تشکیل اوپک و افزایش درآمدهای نفتی..... ۱۳۲
- ۶-۳- شکل گیری ایده خصوصی سازی در صنعت نفت..... ۱۳۴
- فصل هفتم نفت و توسعه منطقه ای دو دهه..... ۱۳۹
- ۷-۱- تغییر ساختارهای اقتصادی منطقه..... ۱۴۱
- صنایع پتروشیمی..... ۱۴۹
- مصرف مواد نفتی..... ۱۴۹
- نفت و حمل و نقل..... ۱۵۰
- ۷-۲- توسعه زیربنای اقتصادی مناطق نفت خیز..... ۱۵۳
- ۷-۳- توسعه خدمات رفاهی و حمایت های مرکزی نفت..... ۱۵۹
- ۷-۴- کارخانه نورد و لوله سازی اهواز..... ۱۶۰
- ۷-۵- جمع بندی..... ۱۶۰
- فصل هشتم: افزایش قیمت و ایفای نقش در اقتصاد..... ۱۶۳
- ۸-۱- اولین شوک نفتی و تأثیر آن بر مناسبات اقتصادی..... ۱۶۵
- ۸-۲- عملیات نفتی و تأثیر آن بر گسترش فسادهای دولت پهلوی..... ۱۶۸
- ۸-۳- ظهور دولت رانتیر نفتی در ایران..... ۱۷۱
- ۸-۴- کاهش معاملات با شرکت های عمده نفتی و تأثیر آن بر صنعت نفت..... ۱۷۳
- ۸-۵- نیروی انسانی صنعت نفت..... ۱۷۵
- فصل نهم: انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و نفت..... ۱۷۷
- ۹-۱- افزایش قیمت نفت و تأثیر آن بر مناسبات اقتصادی منطقه بعد از انقلاب اسلامی..... ۱۷۹
- ۹-۲- آغاز جنگ، بحران در بازار نفت جهان و افزایش بهای نفت..... ۱۸۱
- ۹-۳- سیاست های بازاریابی در زمان جنگ..... ۱۸۴
- ۹-۴- نفت جنوب و تأمین هزینه های جنگی..... ۱۸۵

۱۸۸	۹-۵- کاهش سرمایه‌گذاری در نفت و تأثیر آن بر تولید
۱۹۳	۹-۶- نیروی انسانی صنعت نفت
۱۹۵	فصل دهم: پایان جنگ و آغاز سازندگی در صنایع نفتی
۱۹۷	۱۰-۱- افزایش تقاضای بین‌المللی و توسعه سرمایه‌گذاری در نفت
۲۰۳	۱۰-۲- انواع قراردادهای بخش نفت و گاز و پتروشیمی
۲۰۴	۱۰-۳- وضعیت نیروی انسانی صنعت نفت در دوره ۱۳۸۴-۱۳۶۸
۲۰۷	۱۰-۴- بودجه بهداشتی و درمانی صنعت نفت در دوره ۱۳۸۴-۱۳۶۸
۲۰۸	۱۰-۵- حتمی‌شدن درآمد نفت به مناطق نفت‌خیز
۲۱۱	فصل یازدهم: سخن آخر
۲۱۳	ساختار اقتصادی تغییرات آن در اثر ورود نفت به چرخه اقتصادی
۲۲۷	پیوست ۱:

سخن پژوهشگاه

بیش از یک قرن از کشف ماده‌ای که بعدها به طلای سیاه معروف شد، می‌گذرد. کشف، استخراج و فروش نفت به‌مثابه یک پیشران اساسی در تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نقش بازی کرد و بسترهای توسعه را تحت‌تأثیر خود قرار داد. درآمد حاصل از فروش نفت خام زمینه را برای توسعه و عمران منطقه‌ای فراهم کرده، سبک زندگی را دگرگون و ساختار اشتغال و فعالیت را طی یک قرن تغییر داد. مردم منطقه طی چند سال بعد از کشف نفت وارد حوزه خدمات نفت شدند و مشاغل علمی و مهندسی به کارکنانی سپرده شد که فرهنگی متفاوت داشتند. بدین ترتیب ساختار اقتصادی دوگانه‌ای شکل گرفت. وجود منابع فراوان نفتی شکل‌گیری برنامه‌های توسعه مبتنی بر درآمد نفتی را در پی داشت. اقتصاد متأثر از درآمد نفت در پهنای سرزمینی، فرازها و فرودهای سیاحت را به دنبال داشت. با وابستگی روزافزون به درآمدهای نفتی ساختار تولید داخلی فروپاشید، فاصله اقتصادی افزایش یافت و حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ گسترش یافت. با پیروزی انقلاب اسلامی برقراری عدالت بین کوخ‌نشینان و کاخ‌نشینان در چارچوب فرهنگ و اعتقادات دینی و مذهبی تأثیر جامعه شد. در این میان نقش مناطق در این مسأله بااهمیت بود.

با شروع جنگ تحمیلی فصل دیگری در تاریخ ایران گشوده شد. قرار گرفتن بخش وسیعی از مخازن و تأسیسات نفتی در تیررس ارتش اشغالگر یعنی در یکسوی خاک شدید و وابستگی قوای دفاعی به زیرساخت‌ها، امکانات و خدمات صنعت نفت در مناصب مختلف از سوی دیگر موجب شد تا این مناطق درگیر وضعیت جنگی شوند.

از آغاز تا پایان دفاع مقدس، تمام توان مناطق نفتخیز جنوب صرف خدمت‌رسانی به نیروهای دفاعی و اسکان و ساماندهی جنگ‌زدگان و نیز انجام وظیفه خطیر و حیاتی تولید، انتقال و صدور نفت به عنوان تنها منبع تأمین منابع مالی دفاع مقدس و اداره کشور شد تا هزینه دفاع و نیز معیشت مردم تأمین شود.

روابط عمومی شرکت ملی مناطق نفتخیز جنوب و پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی بر آن شدند تا در چارچوب رسالت خود، تحقیق نقش نفت در توسعه اقتصاد منطقه‌ای و ملی را محور فعالیت پژوهشی قرار دهند و حاصل آن را در قالب کتاب منتشر کنند. از این رو کتاب حاضر به عنوان نتیجه بخشی از پژوهش‌هایی است که در قالب تدوین تاریخ یکصدساله نفت در مناطق

نفت خیز جنوب به موضوع نفت و اقتصاد می‌پردازد. بیان همه جزئیات اقتصاد نفت و تاثیر آن بر توسعه اقتصادی در یک کتاب کاری سخت و شاید غیر قابل انجام می‌نماید. با وجود این، در این کتاب تلاش شده تا مروری گذرا بر موضوعات اقتصادی در منطقه و کشور که نفت بر آنها تاثیر داشته ارائه شود. بسیاری از مطالبی که در این کتاب خلاصه شده، از اسناد و منابع دیگری استخراج گردیده که ارائه همه آن اسناد در کتاب غیرممکن بود.

مجموعه مطالعات تاریخ یکصد ساله نفت در مناطق نفت‌خیز جنوب در پژوهشکده علوم توسعه پژوهشگاه و با همکاری و مساعدت روابط عمومی شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب انجام شد. از این رو ضمن تشکر از همه پژوهشگران همکار، از خدمات علمی کارکنان خدوم «مناطق نفت‌خیز جنوب»، از جمله دکتران: بصرت‌الله اسپاری مدیرعامل فقید و آقایان مهندس: سیف‌الله جشن‌ساز، غلامرضا حسن بیگنو، هرمز قلانچ و حمید بورد مدیران عامل اسبق، و آقای مهندس بیژن عالی‌پور مدیرعامل فعلی این شرکت کمال تشکر را ابراز می‌دارد؛ از آقایان اسحاق رویور و عبدالحسین رضایی‌زاده، داوود حبیبی‌پور و فرهاد فروتن برای ابراز روابط عمومی و آقای منصور صفایی‌فر کارشناس وقت روابط عمومی، آقای رضا طاهری رئیس روابط عمومی و آقای علمدار متولی، رئیس انتشارات و تبلیغات روابط عمومی و ناظر این پروژه که در سق این پژوهش و انتشار این مجموعه اهتمام لازم را معمول داشته‌اند قدرانی و سپاسگزاری نماید.

لازم است از آقای سید ابوالفضل موسوی، مدیر اداره ترویج یافته‌های پژوهشی و نشر آثار علمی این پژوهشگاه و آقای رضا صدیقی کارشناس اداره که پیگیری و انتشار کتاب را برعهده داشته‌اند تشکر و قدرانی شود.

پژوه سگاه علوم انسانی و
مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی

سخن نخست

شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب به عنوان مولد و منشاء تولید نفت و گاز کشور و میراث‌دار بیش از یکصد سال تلاش و تجربه در صنعت نفت خاورمیانه، از پیشگامان توسعه و بهره‌برداری از میادین نفت و گاز کشور بوده و هم اکنون نیز مسئولیت خطیری در راهبری و مدیریت بهره‌برداران از منابع هیدروکربوری جنوب غرب ایران دارد.

مسئولیت نفت خیز جنوب تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی توسط دو شرکت خاص خدمات نفت ایران مشهور به «آحو» و «مرکت» عملیات غیرصنعتی اداره می‌شد. پس از انقلاب و آغاز جنگ تحمیلی مدیریت مناطق نفت خیز در شرکت ملی نفت ایران تشکیل شد و راهبری عملیات تولید از این مناطق را بر عهده گرفت. این مدیریت پس از جنگ تحمیلی به «مدیریت تولید مناطق خشکی» تغییر نام داد و حور فعالیت آن، سرتاسر کشور را در بر گرفت. سرانجام و در سال ۱۳۷۹ همگام با تحولات پدید آمده در نحوه اداره شرکت‌ها، و در راستای سیاست‌ها و برنامه‌های جدید وزارت نفت، مبنی بر ایجاد تغییر در نحوه اداره‌ی فعالیت‌ها و راهبری تولید نفت و گاز کشور، ساختار سازمانی مناطق نفت خیز جنوب مجدداً مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفت و یک شرکت مادر به نام «شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب» با نشان بین‌المللی NISOC متشکل از یک ستاد مرکزی و نه شرکت فرعی و تابع، شکل گرفت.

هم‌اکنون حوزه عملیاتی مناطق نفت خیز جنوب در استان‌های خوزستان و بخش‌هایی از استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، فارس و بوشهر به وسعت تقریبی ۴۰۰ هزار کیلومتر مربع قرار دارد که بخش اعظم میادین هیدروکربوری خشکی ایران را در خود جای داده است. این شرکت با بیش از ۶۰ میدان هیدروکربوری بزرگ و کوچک، حدود ۸۰ درصد نفت خام و ۱۶ درصد گاز کشور را تولید می‌کند.

روابط عمومی شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب با هدف ثبت و ضبط میراث معنوی صنعت نفت و تهیه سندی معتبر و مدون براساس تجارب نسل‌های گذشته، که بتواند چراغ راه نسل‌های آینده باشد، اقدام به انجام تحقیقی پیرامون سیر تحول و تکوین صنعت نفت در یک قرن گذشته نموده، که این کتاب به همراه ۳ جلد کتاب دیگر، حاصل و چکیده این تحقیق است.

بدون شک اثر پیش‌رو حاصل کوشش‌ها و تشریک مساعی اساتید محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی کشور و کارشناسان تلاشگر شرکت ملی مناطق

نفت خیز جنوب بوده است، که همگام با آن، اهتمام در انجام مطالعات تاریخی، گردآوری و تدوین مستندات این مجموعه‌ی چندجلدی گرانبها، پیشکسوتان، مدیران و کارکنان شاغل و مؤثر در دوران دفاع مقدس نقشی اساسی و مستقیم را ایفا نموده‌اند، هرچند باتوجه به اینکه در این‌گونه تحقیقات و پژوهش‌ها همواره جای توسعه و تکمیل وجود دارد، این کتاب نیز خالی از اشکال نبوده و امید است خوانندگان و صاحب‌نظران ارجمند نکات اصلاحی، پیشنهادها و انتقادهای سازنده‌ی خود را درخصوص تکمیل این مجموعه ارزشمند و رفع اشکالات احتمالی آن در ویراست بعدی، به انتشارات روابط عمومی مناطق نفت‌خیز اعلام فرمایند.

زمستان ۱۳۹۵

www.ketab.ir